

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI:
DR. GYÖRGY LAJOS

1926.

„ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE” KIADÁSA

1. SZ.

REMÉNYIK SÁNDOR

IRTA:
RASS KÁROLY

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1926.

I.

Régismert igazság, hogy különbség van a költő egyénisége s polgári személyisége közt. Az első az irodalomhoz tartozik, a másikkal a rendőrségi akták foglalkoznak. És az is régismert tény, hogy ennek a két közéleti tényezőnek nem mindig összevágó a természetrajza. Wieland műzsája kokott, ő mint polgár feddhetetlen. Heine személye utálatos, szarkasztikus, költői egyénisége végtelenül bájos. Petőfi személye is dacos, forradalmi, de költői egyénisége szeretetreméltó. Csak kevésnél áll ez a kettő olyan klasszikus harmóniában, mint Goethénél vagy Addisonnál. És minden művészi pálya szolgál analog modellekkel. A színészet története ismer művészeket, akiknek pillangó lelke virágokat szórt az egész ország égboltjára, de komoly polgári arcuk soha nevetésre nem mozdult a magánéletben, s viszont ismer sötét tragikusokat és tragikákat, akik főkésségei voltak a bohémtanyáknak.

Ez az elkülönülés tesz érthetővé minden írói kilengést és minden kritikusai aberrációt. Az ok mindig ugyanaz: vagy a kritikusnak — s általában: az olvasónak — nincsenek meg a kellő felvevő eszközei, mert polgári idegszálakkal közeledik a genie megrezdüléseihez, vagy a genie hozza magával a Parnassusra polgári személye rendőrileg kifogásolható nuance-ait. Ez lesz most már perdöntő a l'art pour l'art elvének helyes értelmezésében is: a genienek minden szabad a művészetben, mindaddig, amíg polgári részei nem kezdenek rikító módon jelentkezni.

Ebből csak az következik, hogy bizonyos desztilláció kívánatos még az olvasó részéről is, mennyivel szigorúbb tehát ez a törvény az íróra nézve!

Már Schiller megmondta Bürger költeményeinek bírálatában, hogy a költő ne legyen alacsonyabb fokú szellemi és erkölcsi tekintetben, mint az olvasó. Minden, amit a költő adhat, az ő

egyénsége. Ez az egyéniség legyen érdemes rá, hogy közszemlére tegyék. Legfőbb kötelessége a költőnek, hogy egyéniségét megneemesítse, emberideállá tegye. Egy költeménynek az adja meg legfőbb értékét, ha tökéletes másolata egy tökéletes szellem érdekes lelkiállapotának. Ezt a schilleri filtrírozást próbálja meg Ivanovics Iván Gorkij egyik elbeszélésében (Az ördög vándorútjai), de siralmas eredménnyel. Ivanovics Iván tudniillik szintén rájön arra az igazságra, hogy az írónak apostolnak kell lennie, ez a cím pedig bizonyos kötelezettségeket hoz magával: az apostolnak revideálnia kell nemcsak a hátizsákját, hanem a belső felszerelését is: ki kell dobnia önmagából az infekciós részeket. Megkéri hát az ördögöt, hogy tépje ki belőle a szennyes szenvedélyeket, legalább a parádésabbakat: a becsvágyat, gonosztságot s a haragot, vagyis egyszerűbb polgári szavakkal: a hiúságot, fajtalanságot és haragot. Az ördög meg is teszi, csak hogy most már szegény Ivanovics Ivánból nem marad semmi: ebből a három szenvedélyből állott az egész ember...

Mai magyar lírikusaink közt alig ismerek valakit, aki annyira komolyan venné a schilleri törvényt s olyan szigorú desztillálója lenne önmagának, mint Reményik Sándor. Személyisége annyira harmónikus költői egyéniségével, mint az Addisoné; nem találunk egy vonást se költészetében, amelynek ellentmondana a magánélete; személyisége úgy át van szűrve havasi patakok gránitvizében, hogy lelkének tiszta kútja nem mutat mást, csak a mélyén pihenő drágaköveket.

Reményik nem kávéházi szórakozásnak vagy sporttrainingnek nézi a költészetet, hanem isteni küldetésnek, amelyhez hozzáneveli magát. „Aki költő, legyen király és pap és próféta és semmi más”, hirdeti „Az ige” című költeményében, és nála tényleg költői egyéniség, próféta lélek s emberideál tevődik össze harmónikus egységben. Reményik ritka értékű költői egyéniség a Schiller kohójából, ahol a prófétákat kondenzálják s ez a költőpróféta-genie egy finom vibrációjú polgárban helyezkedik el, amely emberideállá tisztul az élet kezében. A *prófétalélek az az alaptulajdonsága Reményiknek, amely az átépítés munkáját végzi a költőben és emberben egyaránt.*

Reményik prófétalélek az Isten küldöttjeinek minden kincsével, minden melegével, minden fehérségével, de minden szomorúságával. Reményik nyíltan hirdeti, hogy ő zászló, Isten lobogója (Zászlódísz), viadukt, akit Isten keze feszített ki a

mélységek fölé, hogy összekösse a messi partokat s átvezesse a lelkek seregét (Viadukt); az ég és a köd küldöttje, akivel a szakadékok üzennek egymásnak (Tölem). Az emberek benne találják meg arcukat, hitüket, igazságukat:

Mert én vagyok a foglalat,

Mely minden arcról egybegyűjti

Az ős testvérvonásokat.

(Ötvösmunka.)

De Reményik ismeri az Isten emberének kötelességeit is. A prófétának szeretnie kell a szenvedő embert s krisztusi jóssággal kell közelednie minden kereszthez. Az ő hitvallása szerint:

Talán nem is fontos, hogy elvedgyed

Vigasztalással a föld bánatát,

Csak hogy együtt bánkódjál vele.

Hogy mezítelen, csupasz vállait

Irgalom-palástartal borítsad be.

Hogy zajlását álommá finomítsd,

S éjjelét csillaggal ültessd tele.

Hogy néma nyelvét beszédre megoldjad

És száraz kinját könnybe kifakassz.

(Új poétáknak adott hatalom.)

De ez a hivatás sokszor keresztútát járta az Isten emberével, mert az erkölcsi világrend foszlányokká bomlik az Isten képmásainak országában, az élet nagy kilengéseket mutat az isteni akarattal szemben, amik felzavarják a próféta lelkét is. A viadukt látja a szédületes szakadékokat és neki mégis el kell takarnia az élet borzalmait, hogy az emberek ne lássák a pokol torkát, míg egymás mennyország szemébe néznek. Ebben a munkában „repsz a fagy és elmálaszt a bőség“, ez a hivatás

Magamnak: győtrelem; másoknak: út;

A hidépítő Istennek: dicsőség.

(Viadukt.)

És az is szép, ha valaki foglalat lehet s egybegyűjti minden arcról a testvérvonásokat: de ez a lelki művelet magával hozza az ellenmondások töreit, amelyeket szívében kell elhelyeznie, hogy megnyugtassa az embereket:

Én vagyok, aki az ellenmondások

Minden dárdáit szívembe mártom,

Ott elnyugosznak mozdulatlanul

— A vérem árán — egymással, egymáson.

(Ötvösmunka.)

Ezt a hivatást az teszi mártírsággá, hogy elvégre ő is csak ember, modern ember, akiből hiányzik a Jehova megbízottjainak hegyeket áthelyező hite. Ő más levegő virága, új idők

leszűrődése gyermeklánc-hittel, sülyedező kolumbusz-hajókkal. Az élet nagy eltolódásai, az emberi lélek eltorzulásai, a történelem tragikus fordulatai haláltáncot járatnak vele; gyötrelmes halálugrásokat végez a hit és kétkedés, megnyugvás és kétségbeesés szirtjein. A világ eloldotta dogmája sziklájától s most nincs mihez fordulnia, nincs mire esküdni. Lázasan nyugtalansággal keresi azt a bizonyos szalmaszálat, amelybe belekapaszkodhassék:

Öh bizonyosság, békesség, erő,
Habár a halál örök árán véve:
Csak szállj le szívem száz sajtó sebére.

(Sóvárgás bizonyosság után)

Örökké ingadozik, nem tudja, hogy hol az igazság? talán mindenkinek igaza van, talán senkinek! Neki fáj a sok szakadék, az ellentétek ijesztő világa, fáj, hogy minden lélek más és más és oly messze az ég. Mennyivel jobb lenne az egészet feloldani egy nagy harmóniába, egy nagy egészbe! (Szkepszis.)

Sokszor hiába minden küzdelem, a gladiátor ellankad, sötét kérdőjelek maradnak az abroszon. Miért imádkozol? kérdi lelki testvérétől:

Vagy talán te is úgy imádkozol,
Mint én? mint én?
Hitetlenül, süketen és vakon,
Csak mert valamit még próbálni kell,
S mert mást nem tudok, hát imádkozom,
Mert különben a szívem megszakad.

(Gondolatok az imádságról.)

Az élet nagy igazságtalanságai, az örökös hegycsúszamlások, hídrobbanások néha schoppenhaueri éjszakába kergetik égető bizonytalanságok, pesszimista feljajdulások közé. Ilyenkor hangja csaknem a türelmetlenségig fokozódik. Új világot vár, Istent kéri, hogy teremtsen már a semmiből valamit:

Egy gyermeket, nem anyától lettet,
Egy rózsaszálat, nem tövön termettet,
Egy aranyalmát, nem ágról szakadtat,
Valami szentet, meg nem átkozottat,
Valami újat már, valami mást,
Csak állítsd meg e szörnyű folytatást.

(Ex nihilo.)

Ilyenkor azt szeretné, hogy az Ember tragédiája is maradt volna befejezetlenül, az utolsó mondat nélkül, csonkán, kegyetlenül. (Az utolsó mondat problémájára.) Ilyenkor, mikor a világ elfekettül előtte, nagy „lelki rokonához“, Vajda Jánoshoz beszél:

Mást megvigasztal pénz, asszony : talált kincs,
 Nekünk az fáj, amire orvosság nincs.
 Néz melegen más lepkére, virágra :
 Mi ketten tudjuk, hogy minden hiába.
 Nekünk az élet ketrec, fülledt pajta.
 Benn hitek, csókok, nyugodt álmódások :
 Mi tépjük véres ökölrel a rácsot. (Vajda J. szelleméhez.)

És néha idegsorvasztó lelki harc után beáll az apály, az elsimulás. Magától megnyílik az ég, mely nem tárult ki átokra, imára, magától megszűnik a vihar, magától elülnek a habok. Ez a *magától* : ez a kegyelem. (Kegyelem.)

És most megértjük Reményik mártírságának alapját, mert ez nem más, mint *saját költői hivatása*. Ő prófétának indult, neki virágot, sugarat kell hintenie *fájának*, embertársainak, a tömegnek a lelkébe olyankor is, mikor az ő egyéni világában ijedten leszalad a nap, sarki viharok összetépik a beteg délibábokat, s utolsó ítélet angyalai fújják a harsonákat. És ő teljesíti ezt a missziót saját szíve vére árán is : szkeptikus háborgásai, gyötrelmes kétségei ellenére is úton-útfélen szórja a hit, megnyugvás, bizalom rózsaleveleit. Ennek a héroszi munkának nem lehet elbeszélni a nehézségeit, de nem lehet lemérni az értékét sem, csak a beteg lelkek tudnának beszélni róla. Mert Reményik soha sem hagy vigasztaló sugár nélkül. Az ő égetőrései, istenostromlásai nem hitetlen lázongások, nem Byron vagy Shelley kihívó istentagadása. Reményik a kísértet óráiban is megőrzi a próféták alázatát. Sohasem tépi el a hálózatot az ég és föld között, s lelkiegyensúlya kockáztatásával is meggyújtja a világítótorony jelzőlámpáját. Ha nem is tudja, hogy mit akar az örök fény vele, de lecsillapul, hogy

Talán abban nyugodjunk mi meg,
 Mi, hervadásra ítélt levelek,
 Hogy forró, gyilkos órán árnyat adtunk
 Valakinek, ki megpihent alattunk ? (Egy rügy a naphoz.)

Szeretné a mindenséget össszhangba, nagy egészbe feloldani, mennyivel jobb lenne ez a mostani szörnyű ellentétek, diszharmóniák helyett. De aztán Madách gondolatához menekül : hátha talán ez a béke halál lenne, a föld csak úgy, örök küzdelemmel érhet el az égbe ? (Szkepszis.)

Az óceán azonban legtöbbször csak a mélyén örvénylik, fenn a tükör zavartalan s kiragyogja az Isten arcát. Egy hópehely, egy fűszál, egy harangvirág elég neki, hogy kibékítsen

az étellel. Ezek a költeményei olyanok, mint az anyakéz bársonya: lesímítják a barázdákat a homlokunkról. Mennyi megnyugtatás van e pár sorban:

Ne várj nagy dolgot életedben,
Kis hópelyhek az örömök,
Szitáló halk, szíromcsodák,
Rajtuk át Isten szól: jövök!

(Csendes csodák.)

Leggyönyörűbb e nemben a Halotti beszéd a hulló leveleknek, mely egyik legszebb gyöngye Reményik lírájának s a magyar költészetnek. Annyi szépség, elringató finomság, színarany költészet van benne, hogy méltán helyet foglalhatna az iskolai kézikönyvekben.

II.

A próféta-lelkek életműködése is más, mint a mienk. Reményik lelki világa is más dimenziók szabályai szerint vegetál, mások a színei, hajszálrugói, jelentésárnyalatai s a szervek is más törvények szerint funkcionálnak. Reményik lelke mimóza lélek, amely nem érzi jól magát a mi atmoszféránkban. Ő a Mount Everest érintetlen csúcsán építene hajlékot magának, a holdbeli hegyeken, a világ felett, ahol még ember nem járt soha. Az életet csak úgy szeretné érinteni, mint a fecske a vizet, s felragadni a végtelenbe a megmentett szépségeket (Fecske a víz tükrén). Azért adja mindenkinek azt a tanácsot:

Ne ismerkedj a dolgok lényegével,
Csak friss hamvával, csillogó színével,
Ugy mint a fecske a víz tükörével.

A fogalmak is átfinomodnak ebben az idegen légkörben. A művészet például a szivárvánnyal lép kapcsolatba:

De a szivárvány mindig egy marad
S színei meg nem fakuló csodák,
Örökifjan és egyformán lebeg,
Halványan, mint egy álom,
És testetlenül, mint egy lehelet.
Mint a művészet az élet felett.

(Szivárvány.)

Az erkölcsi felelősség elve sem egészen a háborús erkölcsök kódexe szerint igazodik az ő lelkében. Itt örökös a lelki ismeret lázongása. Tetemrehívások történnek minden kis megrezzenésre. Ha a jégvirág letelepszik az ablakra, már megkezdődik a vádoló beszéd: lásd, az egy ibolyának, egy harangvirágnak, őszirózsának a lelke, emlékszel? te szakítottad le!

És jön a bánat, jön a fogadalom: nem bántom többé a virágokat (Jégvirágok). Ez a lelkiismeret még a vigasztalás szavait is számon kéri, hogy vajjon csakugyan orvosszavak voltak-e azok, amelyek gyógyítottak? Hátha ügyetlenül tette fel a sebkötéseket s akkor mit ér a fehér pólya bús szívek felett? (Orvosszavak.)

S a nagy lendítőkerék, világok pusztítója, az erotika!... Alig ismerünk rá: fehérlelkű gyopárrá eszményül a Reményik alpesi világában. Mert aki költő, legyen király és pap és próféta és semmi más. És a rózsaszín nem illik a próféták zord öltözetéhez. A földi szerelem halála minden isteni küldetésnek, amint Schiller Jungfrau von Orleans-ja is mutatja. Reményik a próféták sziklás útján vérzi lábait.

Tőlem szerelmes dalt ne várjatok,
Én rajtam megfogant egy furcsa átok,
Ábrándos hangja nincsen hegedűmnek
És senkinek sem adok szerenádot.

Epedve bűgő vágyak poétája
Én nem vagyok. Ne kelljek senkinek!
Nem troubadournak jöttem én ide,
S nem küldtek engem rózsaligetek.

És ha mégis meglebbennek a tavasz szárnyai, akkor is csak olyan fehér álmodozás az egész, mint a *Csak így...* liliomlapjai mutatják. Csak olyan ködös szellem, amelynek célja nincs, és vágya nincs, — vagy ahogy Victor Hugo definiálja a Les misérables-ben — két hattyú találkozása a Jungfrau csúcsán. Nála ismeretlenek a hálósoba bizalmaskodásai s a décadence erotika lebuj-érintkezési formái; halk álmok, fehér lélekvibrációk szunnyadnak jázminpárnákon. Reményik szerint minden szerelem csak addig boldogság, amíg álmodozás. Csipkerózsza is alvóállapotban volt a legboldogabb. Ne zavard álmát, királyfi!

Alszik, tán rólad álmodik,
Lovag, van bátorságod itt
Álmához mérni rongy magad?
Az élet vagy, te átkozott,
A bűnt, a bajt, a jait hozod,
S kezedhez szenny tapad.

(Csipkerózsza.)

Ezért aztán ezt a tanácsot adja:

Akit nagyon szeretsz:
Ne kívánd a házikódba társul,
Örvendj, ha a lelked vadvirágos
Messzi síkján néha hozzád társul.

Akit nagyon szeretsz :
Völgyben ne lakozzál,
Hegyen találkozzál,
Ott társalogj vele ;
Társalgásod imádkozás legyen
Fénnyel, árnnyal, végtelennel tele.

Akit nagyon szeretsz :
Soha meg ne csókold, ne öleld meg.
Áhitattal csak a kezét fogd meg.

Akit nagyon szeretsz :
Közted s közte mint egy tündérfátyol
Lebegjen a távol.

(Mikor ünnepet ül.)

Saját egyéni szerelmét Add a kezed című költeménye tolmácsolja s ebben az egy költeményben benne van Reményik költői lelke egész szépségében, egész mélységében s napsugár-tisztaságában :

* Add a kezed, nincsen vágy a szívünkben,
Innen hova hághatna még a láb ?
E csönd e béke : ez itten a csúcs,
És nincs tovább.
Add a kezed, látod lemegy a nap ;
A nappal szembe
Nézünk így, győzelmesen, szomorún,
Kezed kezembe.
Add a kezed, egy percig tart csupán
Ez az ígézet —
Óh de ez mélyebb, mint a szerelem,
S több mint az élet !

Ennél elvontabb, természetfeletti szerelmet a magyar irodalomban még nem hirdetett senki.

A profétáknak ez a tízparancsolata teljesen érthetetlen a jelen idők praktikus emberének. De hát ő nem is e világba való. Ő ilyen. És ő nem tudja megmondani, hogy miért ilyen ?

Ne kérdezzétek.
Én így álmodom,
Én így érzek,
Ilyen messziről,
Ilyen halkan,
Ily komoran,
Ily ködbehaltan
Ily ragyogón,
Ily fényes vérttel ;
Úzött az élet
S mégsem ért el.

Menedékem : a nagy hegyek,
Az élet fölött
Elmegyek ;
S köszöntöm őt, ki zajlik és pihen :
Én örök vándor, s örök idegen.

(Csak így ...)

De a lelki kopoltyuk, a versek, tájékoztatnak a prófétaélet
téli zordonságáról, örömtelen izoláltságáról is. Ő mindenkié és
senkié :

Ez így rendeltetett :
Hogy ne lehessen soha senkié,
És ne lehessen enyém senkié,
És legyen mégis mindenkié
És legyen enyém az egész világ.
Ő árvasággá szűkült végtelen,
Ő végtelenné tágult árvaság !

(Predesztináció.)

Egyedülvalóság a próféta sorsa :

És köt a kietlen parancs :
Magánosan az utak szélén álljak.
Hogy álljak, mint egy pusztai kereszt ...
Hogy álljak, mint egy bús Memento mori !
Hívatásom az örök fájdalom
Ércbetűit az ős gránitba írni.

(Tölem.)

A lelke olyan, mint egy szomorú király, aki aranyos trón-
teremben ül, bíborbaldachin alatt, — egyedül. Udvarmestere a
csend, ajtónállói : dárdás csillagok.

És néha napján messze-messze néz,
És fáj neki az üres trónterem,
És a fején a korona nehéz.

Ez a magány önkényt vállalt és akart és mégis sorsszerű
és kénytelen, mint egy Istentől ráövezett kard. Világi hívságos
örömök nincsenek ebben a jégpalotában. Ő sohasem kérdezte
a Margarétától : szeret ? nem szeret ? Neki csak a fehér virág-
szirom mosolya jutott, a szerelmi levelező másoknak maradt.
Csak nagy ritkán repülnek arra felé rózsaszín pilék : követek
fönnnek a királykisasszonytól : apródok, — halkléptű álmok.
Minden öröme : a genie nagyságának, különállóságának szomorú
tudata :

A király magas trónteremben ül,
S a márványlépcsőn nem száll le soha,
Mert szomorú, de szép így — egyedül.

(Lelkem király.)

Ez a próféta kietlen öröme, meg az, hogy néha pillanatra
kibékítette egy-egy költeményben a világokat (Ötvösmunka).

III.

Ez a lélekelemzés hiányos volna, ha nem látnók meg a nemzeti szín átszűrődéseit. Reményik *nemzeti költő*, rajta van a magyar sujtás s az erdélyi patina. Hiszen a próféták sem voltak nemzetközi kereskedelmi utazók, hanem sovén rajongói fajuknak. És Reményik is magyar a Berzsenyik, Kölcseyk, és Vörösmartyk veretéből, akik együtt szenvedtek, hittek és éltek nemzetükkel s tulajdonképen a nemzet lelke beszél belőlük. Reményik is nemzeti költő, akinél senkisésem adott meghatóbb és igazabb hangon kifejezést a széttépett magyarság bánatának. E tekintetben Tompa örökébe lépett, de még több diszkrécióval, még sötétebb mélységekkel. Nem színpadi kitörések ezek a költemények, inkább néma gesztusok, félénk, hazajáró lelkek, krisztusi nézések, amelyekre megszólal a kakas, s azután hull a könny, a könny, a könny. Nincs nagyobb fájdalom a néma fájdalomnál. Turgenyev mélységes igazsága szerint: „Vannak az életben olyan érzések, olyan percek... Az ilyenekre csak rámutatunk és — tovább megyünk.” És ilyen a mi fájdalomunk is. Mit tudják ezt Trianonban vagy Titipuban? Mit értik az új földesurak a Garamvölgyiek jajtalan lelkiösszeomlását? Ezt az idegsorvadást már a Királyhágón túl sem érzik, ez kizárólag az erdélyi magyarság lelki felőrlődése. Ennek a mi szordinós bánatunknak nagyobb finomsággal s hivatottabb művésszettel nem ütötte meg egyetlen magyar költő sem a húrját. Reményik az *erdélyi magyarság lelkének első és legnagyobb kifejezője*. Szordinós dal a mi nagy bánatunkról, Halottak napja, Azok a kis létrák, Üzenet egy repatriáló vonat után, az örökszépségű Szenthegy, a Fagyöngyök annyi szép hajtása: Záróra után, Azután stb. stb. mindmegannyi fekete fátyollengése a mi siralmunknak. Még leglázugóbb hangú költeményének is megérthető a kétségbeesése, ha tudjuk, hogy mikor írta:

Én most ki nem bírom a papi szót,
Templomba járni én most nem tudok,
Szívembe törként döf minden amen,
S úgy érzem: rámdülnek a templomok.

(Holt tenger.)

De azért nem megy el innen, itt tartja Erdély mélységes szeretete. Mit keresne ő máshol? Amint a gyalui havas benéz Kolozsvárra kéken, öreg fején megmozdul a hó, a Szamos áradni kezd, jön az alkony, amilyen nincs sehol... Hol találná ő ezt meg a föld kerekén? (Benéz a havas.) Itt marad hát

„felásni Isten tudja hányszor a mindig beomló kútat“. Új világok hiába üzennek neki, ő megmarad Erdély egével, parányi égboltjával. Ez a szegénység elég neki.

E keveset add átölelnem,
És benne átfognom magam,
S halálom elfelednem benne,
S az életből, mi hátra van.
Hagyd haldokló lángomba kapni
Kék hegyeink lélekzetét,
S hagyd látnom egy harangvirágban
— Szent szegénységben : gazdagságban —
A mindenségnek végzetét.

(A lelki szegénység dicsérete.)

Vérszerződést köt a testvérlelkekkel :

Hadd tartsa egy vércsöpp a másikat,
Egyik lélek a másikat költözze :
Ne szállhasson el innen senki többé !

(Vérszerződés.)

Ez a hűség, ez az erdélyiség. Ez az erdélyi lélek, ez Reményik lelke.

IV.

Reményik igazi költői lélek. Nem tudok elgondolni olyan értéktelen semmit a világon, amire rá ne tudná borítani Salamon templomának minden pompáját. Keze olyan, mint a Midásé : minden arannyá válik, amihez hozzányúl. A lelke gyémántpatak : elsárgult falevél, igénytelen féreg vagy száraz ág hulljon bele, mindjárt gyöngyszemek rakódnak rájuk s csodaszép tündérnippekké lesznek, ékességei királyi fejeknek (Halotti beszéd a hulló leveleknek, Jégvirág, Egy téli tölgylevélre). Egy tárgy, egy elejtett szó, természeti tűnemény, ötlet egyszerre megnyitja geniálitásának kincsházát, gondolatok ömlenek kiapadhatatlan gazdagságban . . . „Szálla alá poklokra . . .“ talán a templomban hallotta, talán magányos sétáin jutott eszébe, de behullott a lelkébe s egyszerre kapcsolatot talál :

Mielőtt felmennék az égbe,
A látásaim hetedik egébe :
Először poklokra kell szállnom.

Mert, jaj, a költőknek sem mindig könnyű a mennybemenetel, sokszor meg kell harcolni a fásultság, az ihléstelenség sárkányával. Így neki is előbb lelki tusái vannak : viaskodnia kell

a szépségért a hétfejű sárkánnyal, a mennyországért az egész alvilággal... Vagy ott volt a nyomdában, talán épen, mikor a saját könyvét nyomták. A gépek zúgása, az ablacsörrenés megfogta lelkét: a nyomda továbbítja az ifjú titánt, amely most a gépek szárnyán víjjongva nyilal fel a végtelenbe (Nyomdában...). Vagy milyen egy eszme útja: Egy eszme indul... indul, mint a vonat. A vonat. A többi most már megy magától. Maga előtt megkongatja az őrházakban a harangokat, az őr — a lélek — kilép tisztelegni a vonatnak. És néha jönnek fényes állomások, néha elhagyott vidékek és veszélyes helyek, ahol a váltók mind tilosra állnak. És jönnek gonosztevők, akik a sinre köveket lopnak, és jönnek rajongók, akik a vonat elé dobják magukat. Íme az eszme útja, átírva egy szerencsés ötlet variációiba! (Egy eszme indul.) — A rejtelmes virág, egy kis történet, de Reményiknél gondolatát gyémántosodik: Isten csak kész alkotást ad az embereknek, amíg dolgozik benne, nem mutatja magát s hiába minden emberi erőlködés: a virág kinyílik... a gondolatot nem lehet szuronnyal visszatartani...

És végig lehetne menni különösen utolsó kötetének valamennyi termékén, alig lehet válogatni a drágakövek közt. És ez a költői gazdaság úgy látszik még csak most kezdi feltárni legdúsabb ereit. Reményik még fiatal ember. Mik jöhetnek még felszínre a mélységekből!...

V.

Kevés a dolgom, mikor Reményikről, a művészről kell szólanom. Forma, szó, kifejezés most már teljesen a hatalmában van. Szín és zene minden költeménye. Elég e tekintetben csak az Új poétáknak adott hatalom című versének már idézett néhány szavára rámutatnunk. A költő s az olvasó viszonya van benne néhány frappáns vonással megvilágítva, hogy mit keres az olvasó a költőben. Vigasztaló jóbarátot, aki lecsendesítse lelkét, egy kis könnyebbülést hozzon a szomorúság éjszakájába, kifejezze szóval, amit ő csak érez, de nem tud elmondani, s könnyeket fakasszon szeméből, mért nagy áldás, ha valaki kisírhatja magát. Ez a téma virágok fényében, szavak zenéjében ilyen megoldást nyer:

S talán nem is fontos, hogy elvedgyed
Vigasztalással a föld bánatát,
Csak az, hogy együtt bánkódjál vele.

Hogy mezítelen csupasz vállát
Irgalom-paláستtal borítsad be.
Hogy zajlását álommá finomítsd
S éjjelét csillaggal ültessed tele.
Hogy néma nyelvét beszédre megoldjad,
És száraz kínját könnybe kifakaszsd.

Az nem szenved kétséget, hogy a kifejezés művészetében Reményik nem mindig egyenlő, ez a fejlődés dolga s nála is láthatók a fejlődés állomásai, mert ez nyomon kísérhető a legnagyobbaknál és a legkisebbeknél egyaránt. Mondhatná valaki, hogy ezt vagy azt a gondolatot lehetett volna szerencsésebb formába önteni. Ez azonban nem sokat von le Reményik értékéből. Nincs költemény, amelyen ne lehetne még valamit csiszolni. De utolsó kötete alapján megállapíthatjuk róla, hogy *lépésről-lépésre közeledik a klasszikus ideálhoz*. Reményik verbeli költő, aki nagy műgonddal s költői lélekkel dolgozik. Nála a versírás nem hányaveti nyegleség, nem is a poéta doktus kínszenvedése, amikor a hidraulikus sajtó minden teljesítőképessége működésbe hozatik, hogy végre kipréselődhessék a *ridiculus mus*. Nála minden költemény benső lelkifolyamat, amely a lélekben marad a fogamzástól a teljes kifejlődésig... Vadvizek zúgása, fagyöngyök nézése megéri a húrokat... Egy eszme indul lelke műhelyében s ott is marad, amíg megkapja minden szépségét. Ő így dolgozik. Csak így... Reményik soha sem tollal írja a költeményt, hanem a lelkével: szívében hordja és őrzi, ott dolgozza ki a legutolsó szóig s akkor *lediktálja*. Ez a legjellemzőbb a költő és alkotása közti viszony megvilágítására. Azután már alig javít rajta valamit, legfennebb édesanya kívánságára. Mert Reményik minden verset édesanyjának olvas fel legelőször. Talán azért van annyi melegség költeményeiben, mert egy édesanya szeme is rábocsátja a napsugarat...

VI.

Írók párhuzamba állítása nem tartozik a sikerült foglalkozások közé, mert nagyon ötletszerű szokott lenni s különben is a hasonlóság rendesen csak reminiscenciát jelent s nem lelkirokonságot. Én nem egészen a főutóerek után indulok, mikor Reményiknek társat keresek irodalmunk klasszikusai között. Ez a párhuzam nem is értékmérés és egyensúlyozás akar lenni, a fajsúlymegállapítás itt egészen figyelmen kívül marad. Reményik

engem Kölcseyre emlékeztet. Kölcsey is az a mimóza-lélek, mint Reményik, vergődő passzivitással, akit a líderckarmok a földre tépnek, de aki mindig a szférák fölé vágyakozik s örökké idegen marad köztünk a maga eszményi világával; a nagy Wesselényi is azt mondta róla, hogy nem közénk való volt. Kölcsey is ugyanaz a finom álmodozó lélek, aki fél a reális élet lehelletétől, mint Reményik. Kölcsey is az a nagy mélységű prófétalélek, aki a költői hivatást nem játékdélutánnak nézi, hanem halálosan komoly missziónak. Mindkettő nemzeti költő, akikből egy-egy korszak bánata beszél egyforma reménytelenséggel. Talán ez a misszió hozza magával, hogy a magánéletük is hozzá komolyul hivatásukhoz: mindkettő puritán polgár és talpig férfi. Még a nuance-ok is ugyanazok. Reményik barátainak felszámolására is sok a tíz ujjunk, de ezeket megbecsüli hűséges odaadással. Kölcsey is ép ilyen rigorózus barátainak megválasztásában. „Az én szívem legszentebb érzelmei csak lelkem rokonai előtt nyílnak fel. Kevesen vagynak ezek, s hogy kevesen vagynak, ez az én büszkeségem“, mondja ő maga a Vilma nekrológban. Reményik is zárkózott, kevés emberrel érintkezik, nem keresi a társaságot; Kolozsvárt minden író jobbán ismernek az utcáról és nyilvános helyekről, mint őt; nikotin, alkohol sohasem kerülnek asztalára, csaknem szerzetes-életet él. Kölcseyről hasonlót olvasunk Vértessy monografiájában: se bor, se pipa, úgy él, mint egy barát. Reményik társaságban is ugyanolyan finom, tartózkodó, mint verseiben, a dekadencia kedveskedései nélkül; Kölcsey ajkán soha ki nem esik az illetlen szó, s Obernyik feljegyzi róla, hogy férfi korában is elpirult egy-egy pikáns vagy sikamlós megjegyzés hallatára. Az a nagy eszményiség tehát, ami költészetükből kiviláglik, nem hamis fény, amit az élet meghazudtol, hanem lelkük igaz kisugárzása...

Nem folytatom tovább. Ez a sok reminiscencia azt a hitet kelti bennem, hogy Reményik továbbra is a mi Kölcseyünk marad s ő fogja majd megírni az összetört erdélyi magyar lélek számára az új magyar Hymnuszt...

